

УДК 538.958
PACS 78.55.Fv, 61.90.+d, 29.40.Wk

КОНЦЕНТРАЦІЙНА ЗАЛЕЖНІСТЬ ШИРИНИ ЗАБОРОНЕНОЇ ЗОНИ ТВЕРДИХ РОЗЧИНІВ ЗАМІЩЕННЯ $\text{In}_x\text{Tl}_{1-x}\text{I}$

А.І. Кашуба

*вул. Кирила і Мефодія, 8, 79005 Львів, Україна
e-mail: AndriyKashuba07@gmail.com*

Наведено результати дослідження спектрів поглинання кристалів ТІ та твердих розчинів заміщення (ТРЗ) $\text{In}_x\text{Tl}_{1-x}\text{I}$ в області концентрацій $0,4 < x < 0,9$ при температурі 78 К. Встановлено залежність зміни ширини забороненої зони із зміною концентрації ТІ складової у ТРЗ. За спектрами фотопровідності (ФП) оцінено величину E_g , вважаючи, що за максимумами спектрального розподілу ФП відповідають власні фото-переходи.

Ключові слова: заборонена зона, поглинання, спектри фотопровідності, концентрація, екситон

Вступ

Практичний інтерес до твердих розчинів заміщення (ТРЗ) $\text{In}_x\text{Tl}_{1-x}\text{I}$ в першу чергу пов'язують з можливістю створення на їх основі вузькосмугових оптичних фільтрів широкого спектрального діапазону. В зв'язку з цим дуже важливим є детальне вивчення фізичних механізмів, що формують фундаментальні оптичні властивості цього матеріалу в широкому діапазоні зміни його компонентного складу, температури, інтенсивності й частоти збудження. В даній роботі приведено досліджень спектрів поглинання, які охоплюють більший діапазон концентрацій ТІ складової [1, 2] та показана концентраційна зміна ширини забороненої зони ТРЗ встановлена із спектрів поглинання та ФП.

ТРЗ характеризуються неперервною зміною параметрів ґратки при відсутності структурних фазових переходів. Крім того, якщо в ТРЗ з аніонним заміщенням вузлів ґратки (наприклад, $\text{InI}_x\text{Vr}_{1-x}$ та $\text{TlI}_x\text{Vr}_{1-x}$) ширина забороненої зони $E_g(x)$ змінюється в діапазоні 0,05 - 0,1 еВ, то для новосинтезованих ТРЗ $\text{In}_x\text{Tl}_{1-x}\text{I}$ передбачалося, що ця область повинна бути на порядок більшою. Зокрема, положення краю фундаментального поглинання змінюється від $E_g=2,01$ еВ для чистого бінарного InI до $E_g=2,84$ еВ для ТІ [1-3]. У зв'язку з цим дослідження оптичних властивостей поблизу фундаментального краю поглинання ТРЗ $\text{In}_x\text{Tl}_{1-x}\text{I}$ з метою встановлення природи фізичних механізмів за участю екситонних резонансів не позбавлені актуальності.

В даній роботі приведено результати досліджень спектрів поглинання, які охоплюють більший діапазон концентрацій ТІ складової ніж у попередніх роботах [1,2] та показана концентраційна зміна ширини забороненої зони ТРЗ встановлена із спектрів поглинання та ФП.

1 Методика експерименту

Синтезовано вихідні речовини для вирощування кристалів $In_xTl_{1-x}I$ із бінарних монокристалічних сполук ТІ та InI , узятих в еквімолярних співвідношеннях. Сполуки, які попередньою очисткою було доведено до високого ступеня чистоти, поміщали до кварцової ампули з діаметром 12-18 мм і відкачували її за допомогою форвакуумної помпи до тисків 10^{-3} мм. рт. ст. Після синтезу ми проводили очистку отриманих сполук на установці зонної очистки та перекристалізації з метою отримання вищої чистоти та гомогенності сировини.

Кристали вирощували за методом Бріджмена-Стокбаргера з ампули у вертикальній печі з градієнтом температури $1^{\circ}C/mm$. У процесі росту ампулу опускали крізь зону кристалізації зі швидкістю 3 мм/год., в кварцових ампулах, при температурі росту $450^{\circ}C$ у випадку $In_{0,4}Tl_{0,6}I$, яка по мірі зростання вмісту InI зменшувалась до температури $430^{\circ}C$ - $In_{0,9}Tl_{0,1}I$. Ріст відбувався протягом 48 годин. Після чого, ще протягом доби в тій же печі при температурі від $T=190^{\circ}C$ ($In_{0,4}Tl_{0,6}I$) до $T=130^{\circ}C$ ($In_{0,9}Tl_{0,1}I$) здійснювався відпал вирощених кристалів [4].

Необхідними умовами цього методу вирощування є стабільність температури і швидкості переміщення ампули, а також плоский фронт кристалізації [5]. Останній є важливою умовою вирощування досконалих кристалів, бо саме радіальні температурні градієнти призводять до появи напружень, високої густини дислокації і полікристалічності. Оптимальний режим кристалізації відповідає умовам, коли швидкість вирощування строго відповідає швидкості переміщення ампули в зоні кристалізації. Тому необхідні значення температурного градієнта та швидкості переміщення ампули підбиралось експериментально. Температуру нагрівників підтримували постійною в зоні росту кристала в межах $\pm 1K$.

З використанням оптоволоконного спектрофотометра AvaSpec-ULS2048-UA-50 (Avantes) досліджено оптичні спектри поглинання $A(\lambda)$ кристалів в діапазоні довжин хвиль від 400 до 700 нм з кроком 0,5 нм за температури 78 К. Порівняльний промінь проходив через пластинку чорного кольору, після чого на її поверхню встановлювали зразок товщиною не більше 0,5 мм.

2 Результати та обговорення

Отримані зразки в діапазоні концентрацій $0,4 < x < 0,9$. Вирощування ТРЗ із концентрацією ТІ компоненти більше за 0,6 є неможливим, що пов'язано із діаграмою стану [6]. ТРЗ $In_xTl_{1-x}I$ кристалізуються у шаруватій орторомбічній структурі з просторовою групою симетрії D_{2h}^{17} . На рис. 1 представлено фотографії зразків вирощених кристалів $In_{0,5}Tl_{0,5}I$ та поверхні в площині ас під оптичним мікроскопом (500x).

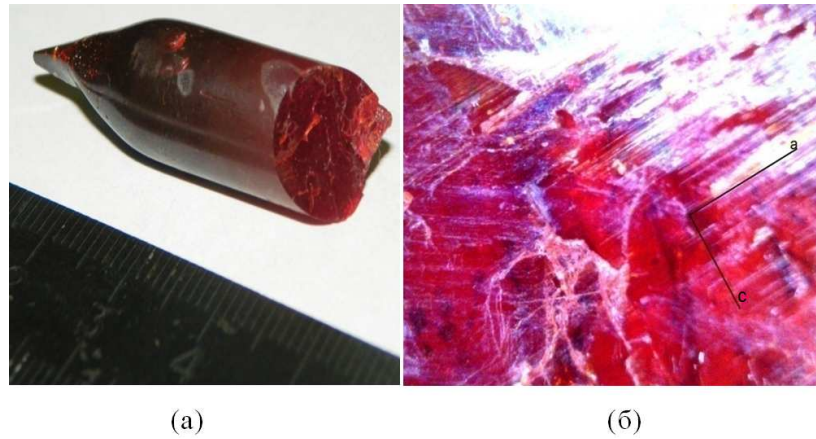

Рис. 1: Фотографії кристалу $\text{In}_{0,5}\text{Tl}_{0,5}\text{I}$ (а) та зображення під мікроскопом із збільшенням 500x (б).

Результати досліджень спектрів поглинання світла в області фундаментального краю приведені на рис. 2. Усі виміри відповідають поляризації $E||c$, для якої переходи в $1s$ екситонний стан дипольно дозволені внаслідок гібридизації хвильових функцій катіона. Аналіз спектрів схиляє до думки про те, що край фундаментального поглинання формується непрямими зона-зонними фотопереходами для $x < 0.6$ (пологіший край поглинання) та для концентрацій $0.6 \leq x$ - прямими зона-зонними фотопереходами [2]. Результати також підтверджують, що досліджувані кристали належать до класу широкозонних напівпровідників.

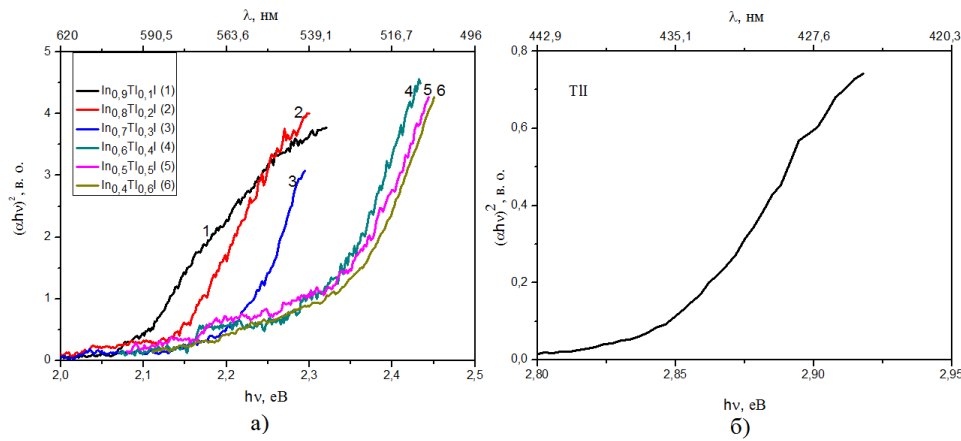

Рис. 2: Графік залежності коефіцієнта поглинання $(\alpha h\nu)^2$ від $h\nu$ для ТРЗ $\text{In}_x\text{Tl}_{1-x}\text{I}$ (а) та чистої ТІІ- компоненти(б).

Як видно з рис. 2, у всьому діапазоні зміни x у спектрах поглинання ТРЗ спосте-

рігається смуга поглинання основного 1s стану екситона. Причому, при зростанні ТІ-компоненти ТРЗ спектр зсувається в короткохвильову сторону. У спектрах поглинання також спостерігається незначне зростання коефіцієнта поглинання в максимумі екситонної смуги, що доволі добре узгоджується з результатами для крайніх бінарних сполук ТРЗ [1, 3, 7]. Результати дослідження спектрів поглинання дозволяють встановити вигляд основної характеристики ТРЗ - концентраційної зміни ширини забороненої зони E_g (рис. 3) [5, 8].

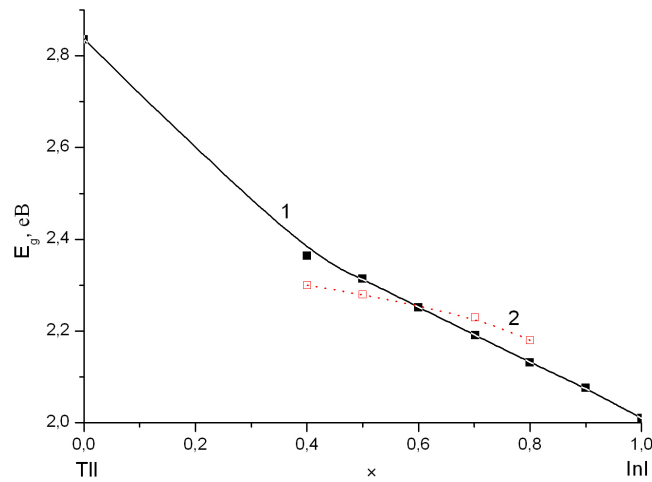

Рис. 3: Концентраційна залежність ширини забороненої зони $\text{In}_x\text{Tl}_{1-x}\text{I}$, визначена із спектрів поглинання (1) та спектрів ФП (2).

Відзначимо такі характерні риси залежності $E_g(x)$:

1. Збільшення величини E_g при заміненні в катіонній підгратці атомів In на атоми Tl.

2. Нелінійність характеристики $E_g(x)$ з прогином вниз.

Нелінійність експериментальної композиційної залежності $E_g(x)$ у ТРЗ - явище, яке зустрічається досить часто. Інтегральну величину стріли прогину можна розкласти на компоненти [2, 9]:

1. Прогин внаслідок ефекту об'ємної деформації, який відповідає за зміну ширини забороненої зони окремих компонент InI і TlI у твердому розчині.

2. Прогин, пов'язаний із перерозподілом заряду між різними зв'язками у непорядкованому твердому розчині.

3. Коефіцієнт прогину, який описує зміну ширини забороненої зони при релаксації позицій іонів у гратці ТРЗ.

Вважаючи, що за максимумами спектрального розподілу ФП відповідальні власні фото-переходи, можна оцінити ширину забороненої зони (E_g) ТРЗ. Отримана залежність $E_g(x)$ із спектрів ФП слабо відхиляється від результатів отриманих із положення краю власного поглинання (табл.1).

Табл. 1: Залежності $E_g(x)$ для ТРЗ $\text{In}_x\text{Tl}_{1-x}\text{I}$ ($0,4 < x < 0,9$) та чистої компоненти ТІ.

Зразок	E_g , еВ	E_g , еВ
	Спектри поглинання, T= 78 К	Спектри ФП, T=78 К
$\text{In}_{0,9}\text{Tl}_{0,1}\text{I}$	2,08	-
$\text{In}_{0,8}\text{Tl}_{0,2}\text{I}$	2,14	2,18
$\text{In}_{0,7}\text{Tl}_{0,3}\text{I}$	2,21	2,23
$\text{In}_{0,6}\text{Tl}_{0,4}\text{I}$	2,29	-
$\text{In}_{0,5}\text{Tl}_{0,5}\text{I}$	2,31	2,28
$\text{In}_{0,4}\text{Tl}_{0,6}\text{I}$	2,33	2,3
ТІ	2,84	-

Висновки

Встановлено, що ТРЗ $\text{In}_x\text{Tl}_{1-x}\text{I}$ за кімнатної температури описуються просторовою групою D_{2h}^{17} . Проведено результати дослідження спектрів поглинання світла новосинтезованого твердого розчину заміщення $\text{In}_x\text{Tl}_{1-x}\text{I}$ за кімнатної температури $T=293$ К. На їх основі експериментально встановлено залежності ширини забороненої зони E_g від концентрації x .

Спектри ФП ТРЗ отримані при температурі рідкого азоту ($T=78$ К) показують аналогічну залежність $E_g(x)$ з невеликим відхиленням. Припущення, що максимумам спектрального розподілу ФП відповідають власні фото-переходи є вірним.

Подяки

Автор вдячний професорові А. В. Франіву за ідею цього дослідження. Також автор хоче подякувати доценту О. В. Бовгірі за прочитання статті та цінні зауваження щодо її написання.

Список використаної літератури

1. *Блонский И.В.* Оптические свойства слоистого InI в области края фундаментального поглощения //Блонский И.В., Крочук А.С., Стецишин Т.Л., Франив А.В. // ФТТ – 1986. – Т. 28, № 10. – С. 3136-3139.
2. *Франів А. В.* Електронно-фононні спектри твердих розчинів заміщення $\text{In}_x\text{Tl}_{1-x}\text{I}$ /Франів А. В., Бовгира О. В., Савчин О. В.// Укр. фіз. журн. – 2006. – Т. 51, №3
3. *Ohno N.* Optical properties of orthorhombic thalous iodide / Ohno N., Yoshida M., Nakamura K., Nakay Y.// Jor.Phys.Soc.Jap. – 1986. – Vol. 55. – P. 3659–3663.

4. Франів А. В. Кристалічна структура та оптичні властивості ТРЗ $\text{In}_x\text{Tl}_{1-x}\text{I}$ / Франів А. В., Франів О. В., Кравчук І. М., Савчук О. М. // Фізичний збірник НТШ. – 2001. – Т. 4. – С. 75–79.
5. Кашуба А. Зонна енергетична структура твердих розчинів заміщення $\text{In}_x\text{Tl}_{1-x}\text{I}$ / Кашуба А., Бовгира О., Франів А. // Тези доповіді Міжнародної конференції студентів і молодих науковців з теоретичної та експериментальної фізики "Єврика-2015". – 13-15 травня 2015. – С. С10.
6. Коршунова В.Г. Фазовые равновесия в галогенидных системах / Под ред. В.Г.Коршунова // Успехи физ. наук. – 1979. – С. 156–157.
7. Ohno N. Reflection spectra of orthorhombic indium iodide / Ohno N., Yoshida M., Nakamura K., Nakay Y. // Solid.State Comm. – 1978. – Vol. 28. – P. 137–139.
8. Zhang Wei First-principles study of the native defects in InI crystal / Zhang Wei, Xu Zhao-Peng, Wang Hai-Yan, Chen Fei-Hong, He Chang // ActaPhys. Sin. – 2013. – Vol. 62. № 24. –P. 243101.
9. Bernard J. Electronic structure of ZnS, ZnSe, ZnTe, and their pseudobinary alloys / Bernard J., Zunger A. // Phys. Rev. B. – 1987. – Vol. 36. – P. 3199.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2015
 прийнята до друку 15.09.2015

CONCENTRATION DEPENDENCES ENERGY BAND OF GAP $\text{In}_x\text{Tl}_{1-x}\text{I}$ SUBSTITUTIONAL SOLID SOLUTIONS

A.I. Kashuba

*Ivan Franko National University of Lviv
 Kyrylo and Mefodiy St., 8, 79005 Lviv, Ukraine
 e-mail: AndriyKashuba07@gmail.com*

The study of the absorption spectra of crystals TII and substitutional solid solutions (SSS) $\text{In}_x\text{Tl}_{1-x}\text{I}$ ($0.4 < x < 0.9$) at temperature 78 K are presented. According the registered spectra the band gap width of solid solutions $\text{In}_x\text{Tl}_{1-x}\text{I}$ were determined and their concentration dependence was built up. As it is revealed the band gap width with x-composition changes nonlineary and can be described by the quadratic dependence. From the spectra of photoconductivity (PC) E_g the was obtained. The maximum of the spectral distribution of PC correspond to the own photo transitions in crystals.

Key words: band gap, absorption spectra photoconductivity, concentration, exciton

**КОНЦЕНТРАЦИОННАЯ ЗАВИСИМОСТЬ ШИРИНЫ
ЗАПРЕЩЕННОЙ ЗОНЫ ТВЕРДЫХ РАСТВОРОВ
ЗАМЕЩЕНИЯ $\text{In}_x\text{Tl}_{1-x}$**

А.И. Кашуба

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Кирилла и Мефодия 8, 79005 Львов, Украина
e-mail: AndriyKashuba07@gmail.com*

Приведены результаты исследования спектров поглощения кристаллов Тл и твердых растворов замещения (ТРЗ) $\text{In}_x\text{Tl}_{1-x}\text{I}$ в области концентраций $0,4 < x < 0,9$ при температуре 78 К. Установлена зависимость изменения ширины запрещенной зоны с изменением концентрации Тл составляющей ТРЗ. По спектрам фотопроводимости (ФП) оценена величина E_g , считая, что за максимумам спектрального распределения ФП соответствуют собственные фото-переходы.

Ключевые слова: запрещенная зона, поглощения, спектры фотопроводимости, концентрация, экситоны